

Marijn van Dijk
Universiteit Leiden
Contact: hertalenalswerkvorm@gmail.com

Hertalen als werkvorm voor onderwijs in historische letterkunde. *Gijsbrecht van Aemstel* in vwo-5¹

1. Lezen in hertaling

Historische titels voor de literatuurlijst Nederlands worden vrijwel uitsluitend in hertaling gelezen. Dat blijkt uit een peiling in de tweede fase van het vwo naar de praktijk van het onderwijs in historische letterkunde tot 1700, die ik uitvoerde in het kader van mijn praktijkonderzoek voor de lerarenopleiding aan de VU². Daardoor missen leerlingen een essentiële stap in de overdracht van literair erfgoed: ze maken geen kennis met de oude tekst zelf. Een belangrijke vraag is waarom het lezen van historische teksten in onbewerkte vorm niet lukt. Zijn de teksten te moeilijk of sluit de gebruikte werkvorm niet goed aan bij deze stof?

2. Lezen versus vertalen

De afstand tussen historische teksten en leerlingen van nu is enorm. Toch lezen leerlingen met klassieke talen in hun pakket in de tweede fase van het vwo teksten die in taal en tijd nog veel verder van hen af staan dan alles wat de historische Nederlandse letterkunde te bieden heeft. Het grote verschil tussen deze schoolvakken zit niet zozeer in de moeilijkheidsgraad van het object, maar in de werkvorm.

De centrale werkvorm in het onderwijs in Nederlandse literatuur is over de gehele tijdsspanne, van de middeleeuwen tot nu, 'het lezen'. Bij klassieke talen is 'vertalen' de centrale werkvorm. Dat is een veel actievere werkvorm dan lezen. Om te kunnen vertalen, moet je je de tekst zozeer eigen maken dat je hem in je eigen taal kunt navertellen.

Bij klassieke talen staan meestal geen volledige teksten, maar fragmenten uit de klassieke literatuur op het programma die worden voorzien van een inleiding en worden afgewisseld met vertaalde en samengevatte passages. In feite verschilt deze opzet niet veel van de benadering van historische teksten bij het schoolvak Nederlands, behalve dat bij het lezen in hertaling de fragmenten in hun oorspronkelijke vorm helemaal niet aan bod komen.

Welke winst valt er voor het onderwijs in historische Nederlandse letterkunde te behalen als leerlingen niet alleen hertalingen lezen, maar ook zelf hertalingen maken?

3. Een nieuwe formule: ‘het Gijsbrechtproject’

In het kader van mijn meesterproef, ontwikkelde ik het project ‘Gijsbrecht van Aemstel’ voor 5-vwo waarin hertalen als werkvorm centraal staat. Uit Vondels *Gijsbrecht* selecteerde ik negen fragmenten van ongeveer 70 versregels die in zichzelf een zekere eenheid hebben en bij elkaar een representatieve afspiegeling geven van de *Gijsbrecht* als geheel. De klas wordt in groepjes verdeeld en ieder groepje krijgt een eigen fragment. De opdracht is om dat fragment te gaan hertalen en om die hertaling te presenteren in de vorm van een filmpje. Wanneer alle filmpjes achter elkaar worden gemonteerd, heeft de klas een eigen Gijsbrechtfilm gemaakt. De hertalingen worden gebundeld tot een eigen schooluitgave in twee kolommen.

Ik stelde een projectbundel samen, waarin ik de volledige tekst van de *Gijsbrecht* opnam³. De geselecteerde fragmenten heb ik in de tekst gemarkeerd en voorzien van woordverklaringen, deels overgenomen uit de gebruikte editie en deels door mezelf aangevuld met het oog op de doelgroep. Ik schreef een inleiding met informatie over de cultuurhistorische context en de vorm van de klassieke tragedie, een inhoudelijk overzicht per scène en ‘een Wie is Wie?’ van alle personages. Doel van de projectbundel is om leerlingen alle hulpmiddelen in handen te geven voor het uitvoeren van de opdracht zonder de historische tekst te bewerken. Bij het project ontwierp ik een lessenserie van zeven lessen, met als afsluiting de presentatie van de Gijsbrechtfilm. Iedere les heeft een klassikaal deel en een deel waarin zelfstandig gewerkt wordt. In de eerste les oefenen de leerlingen met het hertalen van de beroemde openingsregels van de *Gijsbrecht*: ‘Het hemelsche gerecht heeft zich ten lange lesten/ erbarremt over my, en mijn benaeuwde vesten’. Wanneer deze oefening is besproken en een stappenplan met tips voor het maken van een hertaling is geïntroduceerd, kunnen de groepjes met hun eigen fragment aan de slag.

In het klassikale gedeelte van de lessen staat steeds een deel van de *Gijsbrecht* centraal: ‘de proloog’, ‘het eerste bedrijf’, ‘het tweede bedrijf’... Gedurende de lessenserie komen alle geselecteerde fragmenten aan bod. Door deze opzet leren leerlingen niet alleen hun eigen fragment kennen, maar krijgen ze ook een indruk van de andere fragmenten die met het eigen fragment in verband staan als puzzelstukjes van dezelfde puzzel.

4. Resultaten en evaluatie pilot

Een pilot van ‘het Gijsbrechtproject’ voerde ik uit tijdens mijn stage met klas 5VB van het Fons Vitae Lyceum in Amsterdam. Het project leverde mooie eindresultaten op, een bruikbare schooluitgave in twee kolommen en een verrassende Gijsbrechtfilm. Voor deze film namen we de proloog en de slotscène met de hele klas op. Drie van de reien uit de *Gijsbrecht* werden door een groepje jongens muzikaal gepresenteerd in de vorm van videoclips. Ze hadden raps gemaakt van hun hertalingen en daarbij drie

eigen nummers geschreven. Ook andere presentaties waren zeer origineel en overtuigend. Het boderverhaal over de slachting in het Klaerissenklooster werd door een getraumatiseerde patiënt op de sofa van de psychiater verteld. De listige strategie die Vosmeer uit de doeken doet wanneer Gijsbrecht hem verhoort werd accuraat uitgebeeld in een *stopmotion*-filmpje met lego. En Badeloch vertelt haar onheilspellende droom aan Gijsbrecht via *Whatsapp*.

De pilot werd door alle 28 leerlingen schriftelijk geëvalueerd en met negen leerlingen, uit ieder groepje één, hield ik een interview. De leerlingen oordeelden over het algemeen zeer positief. Sommigen waardeerden het hertalen vanuit historisch oogpunt: ze gaven bijvoorbeeld aan dat het hun inzicht verhoogt in primaire bronnen bij geschiedenis. Anderen waardeerden het talige aspect en vonden het leuk om kennis te maken met een oudere vorm van het Nederlands. Een leerling vertelde dat hij, dankzij het project, nu bij moderne vreemde talen minder snel een woordenboek nodig had. Omdat er bij het hertalen geen woordenboek beschikbaar was, moest hij wel beter naar de tekst zelf kijken voor het achterhalen van de betekenis. Voor een andere leerling was het hertalen een artistieke ervaring geweest. Hij had geleerd dat vertalen niet gewoon het overzetten van zinnen naar een andere taal is, maar het uitdrukken in je eigen woorden van je eigen interpretatie van een tekst.

Tijdens de lessenserie heb ik van alle geselecteerde fragmenten een gedeelte klassikaal gelezen. Bij de evaluatie gaven veel leerlingen aan dat ze het moeilijk vonden om de tekst te volgen tijdens dat klassikale lezen. Maar bij het hertalen slaagden de leerlingen er wel in om hun fragment te begrijpen. Slechts één leerling geeft aan dat dat niet is gelukt. Het merendeel begreep het eigen fragment na het hertalen volledig en kon het ook goed plaatsen binnen de *Gijsbrecht* als geheel.

5. Investeren in literair erfgoed

Het inzetten van hertalen als werkvorm stelde leerlingen in staat om zich de tekst van Vondel eigen te maken en mee te nemen naar hun wereld, naar hun eigen woorden en nieuwe media. De formule van ‘het Gijsbrechtproject’ kan ook succesvol worden ingezet voor andere teksten uit de historische Nederlandse letterkunde. Dergelijke projecten kunnen een belangrijke aanvulling zijn op de huidige praktijk van het lezen in hertaling.

‘Het Gijsbrechtproject’ is een investering in literair erfgoed. Het vraagt inspanning om leerlingen in contact te brengen met historische objecten, maar die inspanning levert een ervaring op die beklijft en die van grote waarde is voor de overdracht van erfgoed aan een nieuwe generatie.

Het lesmateriaal voor ‘het Gijsbrechtproject’ kunt u digitaal opvragen bij de auteur, via hertalenalswerkvorm@gmail.com.

Referenties

Dijk, M. van (2015). “Hertalen als werkvorm voor onderwijs in historische letterkunde. *Gijsbrecht van Aemstel* in vwo 5”. In: *Levende Talen Magazine*, 1, p. 16-20. Online raadpleegbaar op: <http://www.lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltn/article/viewFile/923/895>.

Noten

- ¹ Marijn van Dijk publiceerde ook over ‘het Gijsbrechtproject’ in *Levende Talen Magazine*. Zie: <http://www.lt-tijdschriften.nl/ojs/index.php/ltn/article/viewFile/923/895>.
- ² Voor deze peiling nam ik een vragenlijst af bij tien docenten Nederlands van tien verschillende scholen. De resultaten zijn opgenomen in de docentenhandleiding bij ‘het Gijsbrechtproject’.
- ³ Ik gebruikte de editie van Mieke B. Smits-Veldt, beschikbaar via: http://www.dbnl.org/tekst/vond001gysb01_01/.

Ronde 2

Marc Van Kerchove
Kuleuven-Kulak
Contact: marc.vankerchove@kuleuven-kulak.be

Vertrapt de ‘schoolcanon’ het oeuvre van een literaire auteur?

De rol en de impact van het secundair onderwijs in de beeldvorming over (vooral historische) literaire auteurs is groot. Voor leerlingen die na het secundair onderwijs geen letterenopleiding volgen of niet professioneel met literatuur bezig zijn, bepaalt het secundair onderwijs dikwijls het beeld dat ze zich vormen over een auteur. De wijze waarop auteurs in dat secundair onderwijs behandeld worden, dient daarom kritisch bekeken te worden.

De historische literaire auteurs moeten we niet te ver in de tijd situeren. Auteurs die tot in de tweede helft van de 20ste eeuw populair waren, behoren reeds tot deze doelgroep. Het aanbod van teksten van deze auteurs vindt men enkel nog in het antiqua-